

Rein såsom specimina för professionen i filosofi vid Alexanders-Universitetet utgifna afhandlingar, utber jag mig att få till Herr Senatorn i omförmäldt hänseende afverlemna ett exemplar af berörde disputationsspecimina; och anhåller jag tillika att, för den händelse Herr Senatorn önskade taga kännedom om hvad hitintills i afseende å förenämnde disputationers bedömande förelupit, få till Herr Senatorn ödmjukast insända det af Filosofiska Fakultetens Historisk-Filologiska Sektion till Consistorium i ärendet afgifna protokollsutdrag.

A. E. Arppe 10

Max Schauman

247 J. V. SNELLMAN – UNIVERSITETETS REKTOR 6.XI 1868

HUA, Centralförvaltningens arkiv

Välborna Herr Statsråd och Riddare
Eders Magnificens 20

Jemte det jag ödmjukast får återställa närlagde Prokollsutdrag har jag äran öfversända mig affordrade yttranden öfver D:r V. Bolins och Licentiaten K. G. Th. Reins utgifna akademiska Afhandlingar.

Jag vågar hoppas, att sakens svårighet, den omsorg, hvarmed mig ålegat att utföra det erhållna uppdraget, i förening med ett billigt afseende derpå, att jag en längre tid varit skild från vetenskaplig sysselsättning, skola låta mig möta ett benäget öfverseende för dröjsmålet med dessa yttrandens afgifvande. 30

Med utmärktaste Högaktning har jag äran framhärda

Välborne Herr Statsråd och
Riddare
Eders Magnificens'
ödmjukaste tjenare
Joh. Vilh. Snellman

Helsingfors den 6 November 1868. 40

248 UTLÅTANDE TILL UNIVERSITETETS KON-SISTORIUM 6.XI 1868

HUA, Centralförvaltningens arkiv

Utlåtande angående skriften: »Undersökning af läran om viljans frihet af D:r Vilhelm Bolin», afgifvet af

Joh. Vilh. Snellman 50

Att framställa och granska läran om viljans frihet, sådan den under fortgången af hela den nyare tidens filosofi utvecklats sig, är en så omfattande uppgift, att dess lösning inom gränserna för en akademisk afhandling måste blifva ganska svår. Denna svårighet synes hafva föranledt Författaren att utan någon historisk ordning anföra cita-

tioner ur de läror, som kallas deterministiska, och att hänföra dem endast till de abstrakta begreppen frihet och nödvändighet; hvarföre äfven då ordningen kommer till de s. k. indeterministiska läror, af hvilka isynnerhet Kants utförligare behandlas, samma abstrakta synpunkt vidhålles. Här af torde kunna förklaras, att undersökningen öfverhufvud fått en hållning, som ställer densamma utom den mera konkreta ståndpunkt, frågan om viljans frihet isynnerhet sedan Kant intagit, åtminstone i Tyskland's filosofi. Detta har haft till följd, att i Förf<attaren>s historiska framställning ingen utveckling af läran är skönjbar. Att äfven i Tyskland fortfarande skrifter utkomma, som behandla ämnet ur sagda, abstrakta synpunkt, har Förf<attaren> anført, men också erkännt, att dessa dessa icke lyckats bringa utredningen utöfver föregående stadier.

Förf<attaren>, som anser felet bestå deri, att man fattat problemet från den sidan, huruvida i den menliga viljan frihet och nödvändighet kunna konstateras», förelägger sig i stället uppgiften att undersöka dessa begrepps inbördes förhållande, nemligen enligt den betydelse de genom en granskning af striden mellan determinister och indeterminister visa sig ega.

Resultatet af denna undersökning är: 1:o att hvarje viljeakt, som är bunden vid vilkor, subordinerar under nödvändigheten; 2:o att friheten, sådan deterministerna bestridt och indeterministerna yrkat densamma är »frånvaro af vilkor rörande viljan»; 3:o att denna uppfattning af friheten gör all förmedling mellan de båda läror omöjlig, men att uppfattningen är falsk, och att frihet i viljan finnes, ehuru den är bunden vid vilkor och alltså subordinerar under nödvändigheten; samt 4:o att således striden varit korrt synt likasom försöken att bilägga den.

Om läsaren också finner det förklarligt, att den ena eller andra författaren kunnat hysa och yttra en sådan åsigt af den menliga viljans frihet, att denna kräfver oberoende af alla vilkor, måste det dock förefalla honom förunderligt att filosofin icke skulle förmått inse, denna menings falskhet, utan förnekat att t. ex. verdens existens utgör ett vilkor för den individuella menliga handlingen, denna må då kallas fri eller ofri. Om så vore, synes det fullt berättigadt, att filosofin skulle utstrykas ur universitetsstudiernas antal.

Att nemligen människan icke förmår ändra naturens ordning, likasom att hon måste tillfredsställa sina egna till densamma hörande behof synes icke behöfva vetenskapligen bevisas. Insigten, att människan endast i förlitande på denna lagbundna ordning kan begagna naturföremålen såsom medel för handlingen, kan också anses för de bildades allmänna egendom. Ja äfven att i historien en förnuftig utveckling råder, som gör det för människan möjligt att i den förverkliga sina ändamål, torde i vår tid finna ganska få förnekare. Det kan ännu tilläggas, att väl tänkandet bör hafva ett objektivt, förnuftigt sammanhang, och att alltså viljandet, om det icke är tanklöst, är af detta sammanhang bundet. Sammanfattas nu allt detta under namn af nödvändighet, så vore det väl absurdt att förneka, att individens handlingar, d. v. s. viljandet såsom verkligt, äro af densamma beroende.

Men det är öfverflödigt anmärka, att filosofin gör en åtskilnad mellan dessa nödvändigheter. Hon har också längesedan insett, att friheten, fattad såsom det tillfälliga, obetingade, vore hvad sistnämnda ord utsäger: det ovilkorliga, det absolut nödvändiga, motsatsen af frihet. Och den anmärkning förtjenar här tilläggas, att filosofin fordrar klar begreppsbestämning och icke kan medgifva, att å ena sidan vilkor,

grund, orsak, å den andra vilkorligt, följd, verkan förblandas med hvarandra, såsom det sker i förevarande afhandling.

I sjelfva verket har undersökningen rörande viljans frihet hos de kristna folken haft sitt högsta intresse deraf, att människan utan frihet icke skulle hafva någon skuld i handlingen, att denna eljest icke kunde hinna tillräknas, samt, om intet tillräknande eger rum fordran på moralitet i handlingen måste förfalla.

För de äldre framställde sig frågan i formen af en konflikt mellan den gudomliga och menskliga viljan. Så redan hos kyrkofäderna och senare hos Skolastikerna. Så ännu hos Spinoza och Leibnitz. Derföre handlar första boken af Spinozas Ethik »De Deo», och Leibnitz afhandlar menskliga viljans frihet i Theodiceen. Spinoza betraktar väl friheten utan afseende på tillräknandet. Ty enligt hans lära är det onda, de inadæquata ideerna, ett sken, som faller blott inom det menskliga medvetandet. Men det kan tilläggas, systemets brist är, att dessa ideers tillvaro i detsamma förblir en oförklarad tillfällighet. Leibnitz deremot börjar sitt arbete med orden: »Tvenne svårigheter möta med afseende på det onda, af hvilka den ena hänför sig till människans frihet, den andra till Guds verksamhet (agendi modus)». Arbetets mål är att lösa denna konflikt,

Likaså gällde det för Kant frågan: Har människan skuld i handlingen eller icke? Kant's teori förnekade all möjlighet att besvara densamma. Ty enligt den kunde ingen bevisning ega rum angående förhållanden, som icke äro föremål för åskådningen. Men drifven af frågans stora intresse afskar Kant, så att säga, knuten genom att för det praktiska förnuftet gifva giltighet åt en bevisning, hvilken det endast teoretiserande förnuftet icke kunde åstadkomma.

Den, som läser 3:dje och 4:de kapitlen i Afhandlingen, utan att förut känna Kant's lära, måste känna sig brydd angående meningen med den så ofta återopade s. k. »ursprungliga handlingen», som innebär viljans frihet, bildar karakteren o. s. v. I Kant's uppfattning och framställning af densamma ingår dock ingen mystik. Den består i nämnda det praktiska förnuftets erkännande, att tillräknande och pligt för människan finnas. Detta uttalas i det bekanta kategoriska Imperativet: »Handla så, att maximen för din vilja alltid tillika kan gälla såsom princip för en allmän lagstiftning». Det anspråk på handlingens förnuftiga allmängiltighet, som i denna sats uttryckes, förefinnes enligt Kant i hvarje människas medvetande. Viljans frihet deducerar han icke ur detta erkännande. Det utgör det praktiska förnuftets, frihetens, medvetande om sig sjelf. Läger man här till, att Kant uttryckligen erinrar, att Imperativet gäller endast handlingens form, hvars konkreta innehåll hemtas ur människans historiskt gifna sträfvanden, och att derföre den fria viljans enda objekt är handlingens *sedliga karakter*, dess betydelse såsom *moraliskt god eller ond*¹, så finnes det icke något skäl att förvånas deröfver, att enligt Kant »frihet och nödvändighet eller det intelligibla och empiriska – afse *samma handlingar*», ty detta oaktadt kunna de fattas såsom »gällande en *olika ordning*».

Man kan säga: människorna i allmänhet förfar såsom Kant. Deras teoretiserande må leda till hvilka satser som helst, så erkänna de dock sin förpliktelse att göra det Rätta. Och för det allmänna föreställnings-sättet är det klart, att ehuru t. ex. hungern är ett naturbehof, tiden, medlen, måttet för dess tillfredsställande bero af individens afgörande,

¹ Grundlegung zur Methaphysik d(er) Sitten. 3:e Abschnitt. Kritik d(er) prakti-schen Vernunft. 2:es Hauptst.

äfvensom att detta kan och bör underordnas ett sedligt ändamål, som af individen bestämmes. I en högre sfer kan t. ex. patriotismen såsom böjelse bero af yttre inflytanden, men individen har att med sig afgöra, huru den patriotiska handlingen skall vara beskaffad, för att vara sådan den bör, och det rätta eller orätta i densamma tillräknas honom utan vidare.

Det i korrthet anförda må tjena att förtydliga min yttrade åsigt, att såväl den historiska framställningen som kritiken i Afhandlingens är hållen alltför abstrakt. Från Kant's tid har i Tysklands filosofiska vetenskap frågan om viljans frihet gällt handlingens sedliga karakter. Att föra den tillbaka till en antinomi mellan den förnuftiga verldsordningen och ett pretenderadt, godtyckligt afbrytande af denna ordning, kan icke leda till några nya vetenskapliga resultater. Fasthålles deremot den återopade synpunkten, synes det vara klart nog, att handlingens sedliga betydelse icke kan vara en naturprodukt, icke heller kan begripas såsom en historisk nödvändighet, utan måste framgå ur individens uppfattning och afgörande. Problemet blir då att förlika denna fordran med den förutsatta förnuftiga verldsordningen. Undersökningen angår då icke viljan såsom en abstrakt kraft, själsförmåga, utan densamma in concreto såsom i handlingen uppenbar, verksam och verklig. Äfven för en sådan undersökning kan det ega intresse och gagn att gå tillbaka till Hobbes, Spinoza, Leibnitz och Kant; men det synes sjelffallet, att både framställningen och kritiken af deras läror, sålunda komme att vinna en för frågans utredning reel betydelse.

Hvad särskildt angår Kant, är den fria viljans hänförande endast till handlingens sedliga karakter i hans lära en så viktig punkt, att förbiseendet deraf måste göra framställningen af läran skef, för att icke säga obegriplig. Såvidt jag kunnat finna, kommer denna punkt i Afhandlingens till tals blott i *en* not (sid 79, 8), men utan att tillämpas i texten. Förbiseendet kan kanske förklaras deraf, att Författaren mycket hållit sig till Kant's undersökning af »*Möjligheten*» af en kausalitet genom frihet i Kritik der reinen Vernunft, der ingen positiv lära om viljans frihet kommer i fråga. Skulle sagda kärnpunkt uppmärksammas, så hade äfven flera, påpekade, förmenta motsägelser hos Kant kommit att förfalla. Så citeras (sid. 87) Kants utsago, att om det vore möjligt ega en så grundlig insigt om en människas tänkesätt, att hvarje motiv i handlingen jemte hela följden och sammanhanget af derpå inverkan yttre anledningar kunde uppsåras, »så borde alla hennes viljeyttringar på förhand kunna beräknas med samma säkerhet som en sol- eller månförmörkelse». Men Kant slutar: och »man kan likväl påstå, att människan är fri». Såväl detta utlemnas i citationen som den omedelbart derpå följande meningen: »Om vi nemligen skulle förmå kasta en annan blick på samma Subjekt i en intellektuel åskådning (som dock icke är oss möjlig, utan i hvars ställe vi hafva blott ett förnuftbegrepp) så skulle vi likväl finna, att hela denna kedja af företeelser i *afseende på allt, som någonsin kan angå den moraliska lagen* är beroende af Subjektets spontanitet såsom Ting-i-sig för hvars bestämmande ingen fysisk förklaring låter gifva sig». De understrukna orden är här hufvudsak.

Såsom bekant, tillvann sig denna Kants lära om det praktiska förnuftets spontaneitet i bestämmande af handlingens sedliga karakter en popularitet, som i filosofins historia står snart sagdt utan motstycke. Kant tillerkände icke ens den goda böjelsen något värde vid bestämmandet af handlingens moralitet, utan fordrade, att det rätta skall göras endast och allenast af pligtmedvetande. Sjelfva denna stränghet

i uppfattningen af pligten var för det allmänna rättsmedvetandet välkommen såsom en reaktion mot upplysningsfilosofins läror, i hvilka pligtbegreppet var försvunnet, och sedligheten gjordes beroende af individens subjektiva intresse.

Då framställningen i Afhandlingen lider af anförda brist, är deraf en gifven följd, att icke heller kritiken kan träffa kärnan af Kants lära; och det anförda torde tillräckligt ådagalägga, huru oberättigadt det är, att förklara Kants frihetslära för ett återfall i, hvad Förkattaren kallar den vulgära uppfattningen af friheten. Huruvida dock Kant's åsigt, äfven om den rätt uppfattas, är vetenskapligt tillfredsställande, är en annan fråga. 10

Förkattaren har ryckt framställningen af Fichte's lära ur det historiska sammanhanget med Kant's. Det kan dock med skäl sägas, att Fichte's filosofi framgick ur det praktiska intresset, och att han, otillfredsställd med den åtskilnad Kant statuerat mellan det teoretiska och praktiska förnuftet, sökte åstadkomma en mera bindande bevisning för den senares lära om viljans frihet och pligter. Han ville derigenom äfven afhjelpa en annan brist i den Kantiska praktiska filosofin, nemligen den, att det Kategoriska Imperativet förblifvit en blott formel regel, ur hvilken Kant icke kunnat härleda sedelärens speciela innehåll. Att Fichte i förbigående polemiserar mot determinismen, är tillfälligt, rör icke hans ståndpunkt. På det ställe, Förkattaren förnämligast citerar (Afhandlingen sid 61 noten 46), anmärker Fichte, att det i viss hänsyn, oberoende valet mellan drifter är att »klokhetens» val som icke berörer handlingens sedlighet, med afseende på hvilken, såvidt jag förstår, äfven Fichtes lära om viljans frihet bör fattas och bedömas. 20

Af allt det sagda framgår mitt bedömande, att Förkattaren för sin undersökning icke valt den i vetenskapligt hänseende riktigaste och förmonligaste ståndpunkt. 30

Bedömer man dock Afhandlingen från den ståndpunkt, Förkattaren i densamma intagit, är det endast rättvisa att erkänna den förtjenst, här berörda del af densamma eger i rikedomen på framställda historiska data och den med konsekvens förda kritiken öfver de läror, de innehålla, hvilken såsom sådan måste erbjuda mängen intressant synpunkt för deras uppfattande. Reformatorerne i filosofin äro lätt räknade. Den filosofiska forskningen har icke heller samma fördel som naturforskningen, att göra vetenskapens framsteg påtagliga (t. ex. i ett nytt mineral eller en ny planet). Men såsom t. ex. i matematiken en ny kalkyl, äfven om den saknar omedelbar tillämpning, har sitt vetenskapliga värde, så tillkommer detta äfven en filosofisk undersökning, då den såsom uti här ifrågavarande Afhandling är förd med allvar och sanningskärlek, erbjudande nya synpunkter för jämförelsen och derigenom nya utgångspunkter för fortsatt forskning. 40

Af en kritisk undersökning eger man icke rätt att fordra framställning af någon positiv åsigt i ämnet. Förkattaren har dock i femte kapitlet angifvit sin egen uppfattning af viljans frihet.

Med Hegel anser Förkattaren friheten bestå i »förverkligandet af det Rätta», en sjelfmant och tvångsfritt verkställd realisation af det sedliga». Någon bevisning för denna uppfattnings berättigande förekommer icke. Ty det Rätta kan omöjligen identifieras med den s. k. »solidariska sjelfbevarelsen», hvilken dessutom för sig blir ett antagande. 50

Mesta intresse har denna uppfattning af viljans frihet deraf, att först

här viljans förhållande till det Rätta kommer i fråga, medan detsamma i den föregående historiska och kritiska afdelningen alls icke kommit till tals. Af hvad som blifvit anfördt framgår, att Kant's lära sjelfmant erbjuder anledning till en sådan öfvergång, som deremot för Spinozas åsigt, hvilken Förkättaren» tager till utgångspunkt, är helt och hållet fremmande. Spinoza's »In Esse suo perseverare» har en rent metaphysisk betydelse. Det är hvarken rätt eller orätt, tillkommer stenen likasåväl som menniskoanden. Friheten definierar han (Ethices P. V Propos. XXXVI, Schol.), »Libertas consistit in constante & æterno erga Deum amore». Men äfven detta utgör förnuftets (Mentis) perseverantia in suo Esse. Det innebär ingen handling, endast vetande och vetandets lycksalighet (»amor intellectualis»). Att tillägga hans system läran om sjelfbevarelsen, individens subjektiva intresse, såsom frihetens ändamål, synes icke rättvist. Det solidariska intresset åter är, såsom äfven Förkättaren» framställer det, en för detsamma fremmande tillsats. Då deremot Kant fattade viljans frihet i bestämmandet öfver rätt och orätt, och hans närmaste efterföljare, Fichte och Schelling, sökte en fastare bevisning för denna frihet i förhållande till den objektiva världsordningen öfverhufvud, upptog Hegel såsom hufvudmoment i undersökningen, att individen förefinner det Rätta, såsom förhandenvarande makt i bestående rättsinstitutioner, lag och sed. Hegels bekanta utsago: »hvad som är förnuftigt det är verkligt» uttalar den vändning frågan genom honom tagit. Kant's yrkande är deri icke åsidosatt, utan Subjektets afgörande, afsigten, handlingens moralitet, erkändt såsom moment i det sedligt rätta, med tillägg dock att afgörandet är förnuftigt, har förnuftig allmängiltighet, endast derigenom att handlingen inträder såsom en länk i den gällande sedliga ordningen. Denna utveckling kan icke gerna ignoreras, den må då godkännas eller icke, isynnerhet om man för sin egen åsigt lånar dess resultater. Hegels förhållande till Spinoza är en annan fråga. Det kan dock icke sökas i läran om sjelfbevarelsen, hvarken den individuella eller den solidariska. Men väl kan man finna en anknytningspunkt mellan Hegel's anförda utsago i den omvända formen: »hvad som är verkligt det är förnuftigt» och i Spinozas sats »Quicquid est, in Deo est», samt konsekvenserna af densamma.

249 UTLÅTANDE TILL UNIVERSITETETS KONSISTORIUM 6.XI 1868

HUA, Centralförvaltningens arkiv

Utlåtande angående skriften: »Om den filosofiska methoden i sitt förhållande till öfriga vetenskapliga metoder af K. G. Th. Rein», afgifvet af

Joh. Vilh. Snellman

I filosofin är bevisningen i den grad hufvudsak, att i en filosofisk skrift innehållet deraf lånar sitt förnämsta värde. Man kan hysa förkärlek för det ena eller andra föremålet för en undersökning, men först genom bevisningens art blir det ett föremål för filosofin och inger vetenskapligt intresse. Det torde derföre finnas förklarligt, att för mig H:r Rein's arbete redan vid första bekantskapen dermed varit anslående genom den systematiskt bundna och bevisande formen; och ett fortsatt studium af detsamma har höjt detta intresse på grund af det synnerliga